

Elizabeth Faier. Organizations, Gender, and the Culture of Palestinian Activism in Haifa, Israel. Oxon: Routledge. 2005. 281 pages.

מנאר הסן*

בנאום שנשא ארונדהטי רוי (Roy) בסן פרנסיסקו ב־2004, שנשא את הכותרת "ארגונים לא ממשלתיים – לטובת מי", היא דנה בסכנות הגלובליזציה, ובייחוד בסכנה ההולכת ומתרחבת שאותה היא מכנה אנג'יאויזציה (הפיכת תנועה ל־NGO, Non Governmental Organization), כלומר "הפרטה" של תנועות ההתנגדות לדיכוי על כל סוגיו (חברתי, לאומי ועוד) וניתובן לפעילות של ארגונים לא ממשלתיים, אשר כל אחד מהם מתמחה בתחום משלו. רוב הארגונים האלה ממומנים על ידי המוציאים לאור וקובעי המדיניות של תכניות הגלובליזציה עצמן: האיחוד האירופי, קרנות בת של קרן המטבע הבינלאומי, חברות בינלאומיות ועוד.

רוי מביאה לדוגמה את סיפורם של הארגונים הלא ממשלתיים בהודו, שאינו שונה עקרונית מסיפורם של שאר הארגונים הלא ממשלתיים בעולם הבלתי מפותח (כולל בטריטוריה של פלסטין ההיסטורית על שני חלקיה; שטחי הגדה והרצועה והחברה הפלסטינית בישראל). בהודו, כמו בארצות אחרות, פריחתם של ארגונים אלה התחילה עם ההתחזקות של המדיניות הכלכלית הניאו־ליברלית, הכוללת פירוק של המדינה מנכסיה והפרטתם ונסיגה של מדינת הרווחה. לחלל שנפער נכנסו, וממשיכים להיכנס, רבים מהארגונים הלא ממשלתיים (אם כי לא כלל הארגונים, כפי שמציינת רוי) כחלק מתהליך הדה־פוליטיזציה שקורה כתוצאה מהתנזרות המממנים. תהליך זה, המתרחש במדינות המתפתחות מאז שנות השמונים, הפך את הארגונים הלא ממשלתיים למעין סוכנויות סעד של תהליך הגלובליזציה, שפעילותם דומה לזאת של המיסיונים בראשית תקופת הקולוניאליזם.

שני פאייס (Payes, 2005) טוענת לעומת זאת – ובעקבות חוקרים אחרים שחקרו את התופעה באזורים אחרים בעולם המפותח כמו קורטן (Korten) – כי הארגונים הלא ממשלתיים בחברה הפלסטינית בישראל תפקדו כך רק בשלב הראשון להקמתם, ואילו בהמשך דרכם הפכו מארגונים מקומיים ומארגוני רווחה לארגונים שמקבלים על עצמם תפקיד פוליטי רחב יותר.

חנפי וטבר (Hanafi & Tabar, 2005) לעומתה, העורכים גם הם דיון בארגונים הלא ממשלתיים בחברה הפלסטינית שבגדה וברצועה, טוענים כי חלה דווקא רגרסיה ניכרת בארגונים הלא ממשלתיים שם: ארגונים בעלי אופי פוליטי שנטלו חלק במאבק הלאומי ובהתנגדות לכיבוש באינתיפאדה הראשונה הפכו לארגונים לא פוליטיים ולא לאומיים בשל תכתיבי המממנים שלהם, שאסרו עליהם לעסוק בפוליטיקה. כרמי (Karimi, 2005) מרחיקה לכת אף יותר ומוסיפה כי מלבד אופיים הלא פוליטי של הארגונים הלא ממשלתיים הנאלצים להתאים את האג'נדה שלהם לזו של התורמים, הם משמשים כעוד נתיב להזרמת הסיוע הבינלאומי ההופך לנספח של הכיבוש, וכך הם פועלים לתחזוקתו ואף להנצחתו של הכיבוש, בין היתר על ידי שחרור ישראל מאחריותה ומחובותיה כלפי האוכלוסייה הנכבשת. עוד

* דוקטורנטית בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל אביב.

היא מוסיפה כי מספרם של ארגונים אלה ושל מיני פרויקטים הממומנים מבחוץ ושמטרתם לעודד "דמוקרטיזציה", "רפורמות", "פיתוח מיזמנויות" ועוד כהנה וכהנה מילים מיובאות שמצלצלות יפה, רק הכפיל את עצמו בשנים האחרונות.

המחקר שלפנינו, שאותו ערכה אליזבת פייר ואשר התמקד בארגונים הפלסטינים בחיפה, מצטרף לדיון בארגונים הלא ממשלתיים ההולך ותופס תאוצה בשנים האחרונות (בשתי צורותיו, האקדמית והפופוליסטית). המחקר מבוסס על עבודת שדה אתנוגרפית שנעשתה בחיפה ועסקה בארגונים ובתרבותם של הפעילים בשנים 1993-1995, אולם אינו מחבר בין צמיחתה של התופעה כאן, במישור המקומי, ובין תהליכים גלובליים רחבים יותר, כפי שעשו חוקרות וחוקרים אחרים. את הקשר הזה בין תהליכי הגלובליזציה והאנג'יאויזציה ממחיש אגב הנתון שהבנק העולמי עצמו מספק באתר האינטרנט שלו, המצביע על עלייה תלולה באחוז המימון שמעניק הבנק עצמו לפרויקטים של הארגונים הלא ממשלתיים: מ-21% בשנת 1990 ל-72% בשנת 2003.

עם זאת, תהליך הדה־פוליטיזציה שמלווה את תהליך האנג'יאויזציה ומתרחש במקומות שונים ב"דרום" גורם לדחיקת החזון והאלטרנטיבות בקרב הארגונים הלא ממשלתיים בהודו שאותם מזכירה רוי בנאומה. זוהי גם הסיבה לכך שאין כל חזון ברור למבנים ולקונספטים החדשים שאימצו הפעילים הפלסטינים וארגוניהם בחיפה (עמ' 4). את היעדר החזון הזה מאבחת אליזבת פייר, ובצדק, בספר שלפנינו, אלא שמאפיין זה של הארגונים הלא ממשלתיים אינו מייחד את הארגונים הפלסטיניים הלא ממשלתיים, וגם לא את תרבותם של הפעילים בהם, כפי שמתקבל הרושם מהמחקר האתנוגרפי של פייר, אלא זהו מאפיין אימננטי של הארגונים הלא ממשלתיים באשר הם.

לפי פייר, ארגונים מסוג זה החלו להופיע בחברה הפלסטינית בישראל כבר בשנות השבעים, אולם הארגונים הרשומים כעמותות החלו לצמוח כתופעה רק אחרי חקיקת חוק העמותות בשנת 1980, ובשנות התשעים התפשטו ארגונים אלה במהירות רבה. עד שנות התשעים התקשו הארגונים הללו לקבל מימון מחו"ל, והשינוי בדפוסי המימון השפיעו על הריבוי והצמיחה של הסקטור הזה. הארגונים פזורים ברחבי הארץ, אולם מרוכזים יותר בגליל ובצפון, שם מתגוררת רוב האוכלוסייה הפלסטינית. חלק מהארגונים האלה מתייחסים לסוגיות לוקליות, ואילו אחרים מתייחסים לשאלות ארציות. הארגונים בחיפה מתמקדים במבחר נושאים כמו נשים, נוער, חינוך, פיתוח שכונתי, זכויות קרקע, אלימות במשפחה ואונס. המחברת ערכה רשימה של רוב הארגונים שבהם נתקלה בפועל או דרך שמועות תכופות שהגיעו לאוזניה בזמן ששהתה בחיפה. היא מציינת שאת רוב זמן מחקרה האתנוגרפי השקיעה בארגונים הללו: "העמותה להכוון לימודי לתלמידים ערבים" (CEGAS), "קואליציית הנשים" ("אישה לאישה"), "מרכז סיוע לנפגעות אונס וקו החירום לנפגעות אלימות", "מרכז הגליל למחקר חברתי" (GCSR) ו"הוועד לפיתוח חברתי" (SCSR). לא ברור מדוע כללה את ארגוני קואליציית הנשים, שאינם ארגונים פלסטיניים כלל (אם כי היו בהם פעילות פלסטיניות אחדות), ומדוע לא התייחסה לארגונים פלסטיניים פמיניסטיים שהיו קיימים בתקופת המחקר שלה. הבחירה אינה שלמה ואינה מדויקת.

ואף על פי כן, מחקרה של פייר בחיפה תורם להבנת המציאות האורבנית של העיר בכך שהוא חולק על הדימוי העולה מפרסומי העירייה המציגים את חיפה כעיר מעורבת של דו קיום. המחברת מפריכה דימוי שיווקי זה ואומרת (עמ' 110):

Contrary to Haifa's municipal publicity, which transforms a demographic characteristic of mixed population (i.e. a residential model of coexistence) into a cultural and political discourse of cooperative coexistence, my own experiences in the city showed me that there are deep conflicts between Jewish and Palestinian Haifaite.

מכאן שהערים המתהדרות בכינוי "ערים מעורבות" אינן אלא ערים יהודיות עם מינוע פלסטיני שממוקם בשולי העיר היהודית: שוליה הכלכליים-מעמדיים, שוליה הפוליטיים והחברתיים, ולא אחת גם שוליה המרחביים המתבטאים בסגרציה לאומית-מעמדית בוטה. כזה הוא המצב בלוד וברמלה, וכזה הוא גם בעכו, ביפו ובחיפה, אם כי חיפה מקצה לאזרחיה הפלסטינים שוליים רחבים מעט יותר לעומת ערים אחרות. ערים אלה, יש לזכור, היו לפני הקמת מדינת ישראל חלק אינטגרלי מהמרקם, מהמרכז האורבני ומהליבה הלאומית, התרבותית והכלכלית של פלסטין ההיסטורית. מיום שהכריז האו"ם על תכנית החלוקה בנובמבר 1947 עבר מרכז זה – עם כל החברה הפלסטינית בישראל – תהליך חד וחריף של דה-אורבניזציה (חסן, 2005). טוב עשתה המחברת כשהשמיעה את קולותיהם של פעילים, שרובם, אגב, זה מקרוב באו לעיר, המצביעים על יתרונותיה של העיר לעומת החיים בכפר, על מעמדן של נשים ועל יחסי מגדר בכלל.

נראה שמשימה מרכזית של הספר היא ליידע את הקורא המערבי האקדמאי, בעיקר זה הדובר אנגלית, על אודות קיומם של פלסטינים "אחרים", פלסטינים שאינם מתיישבים עם התבנית הסטריאוטיפית המערבית של "חיים בשטחים, נלחמים למען חמאס, מוסלמים או משתייכים לאש"ף" (עמ' 2), אלא מתקיימים מחוצה לה. הפלסטינים שהספר שבפנינו מבקש לגלות ולחשוף הם אלה שחיים בתוך גבולות מדינת ישראל כאזרחיה, ואותם מנסה פייר לבחון דרך דיון בשאלת הארגונים הלא ממשלתיים שלהם בחיפה.

דרך העיסוק הרחב במה שמכנה פייר "תרבותם של האקטיביסטים" דן הספר בין השאר, וקרבם מהמחקרים העוסקים בחברה הפלסטינית בישראל, בשאלת הזהות המסוכסכת כביכול, השסועה ואף הכמעט סכיופרנית של אותם פלסטינים "אחרים". זהות שנתונה בסד בעל שני קטבים, הישראלי מזה והפלסטיני מזה. שאלות אלה ואחרות (כמו שאלות של תרבות) נבחנות בקרב קהילת האקטיביסטים, כהגדרתה של פייר.

התמה המרכזית של הספר היא שבפעילותם בתוך הארגונים הלא ממשלתיים בחיפה מאלתרים הפעילים הפלסטינים לעצמם מודרניות שבה הם מנסים להשתמש ככלי למאבק ולביקורת כפולה: נגד החברה הפלסטינית מחד גיסא, ונגד מדינת ישראל מאידך גיסא. על ידי השימוש במודרניות מאולתרת זו מנסים הפעילים להביא לפתרון של הדיסוננס ושל תחושת התלישות המלווים אותם ומסבים להם סבל. מצב דיסוננסי זה נובע כביכול מאותה זהות מסוכסכת ושסועה שנגזרה על הפלסטינים בישראל בשל המצב הכמעט פתולוגי שבו הם שרויים מפאת היותם גם פלסטינים וגם בעלי אזרחות ישראלית. אך כל מאמצייהם לשווא. הסתירה והעמימות האינהרנטית של החלקים השונים של הקטגוריות שבהן חיים ופועלים האקטיביסטים הפלסטינים החיפאים אינן ניתנות ליישוב, כך לפי המחברת.

המונח "מודרניות" הוא מונח מפתח בספר זה, ולטענת המחברת המודרניות של הפעילים היא אידיאולוגיה מאולתרת. ואולם, נראה שמודרניות זו היא בעצם קטגוריה

שהומצאה על ידי המחברת כדי לשמש שק שלתוכו יוכנסו כל המאבקים הדמוקרטיים, כמו המאבק למען זכויות אזרחיות, לאומיות ומגדריות, וכן השיח שמייצרים מאבקים אלה, שאותו מכנה המחברת "מודרניסטי". לקטגוריה זו הוכנסו גם התנהגויות, דעות ופרקטיקות של הפעילים שמזכירות למחברת דפוסי התנהגות מערבית, ולכן כנראה היא מכנה אותם מודרניות. מודרניות זו, קובעת פייר, היא אנטייתזה של המסורתיות, אולם היות שהמסורתיות היא פלסטינית במהותה, אין הפעילים דוחים אותה לחלוטין. גם כאן הם נשארים כנראה שסועים וקרועים. על אף ניסיונם להניף את דגל הנאורות מעל עצמם ומעל לארגונים שלהם ביחס לכלל האוכלוסייה וביחס לגופים הפוליטיים האחרים והנהגותיהם, הם עדיין נעים ונדים בין הניגודים המכונים בספר מודרניות ומסורתיות, אורבניות וכפריות וכדומה. אמנם ניתן להסכים עם המחברת בדבר קיומו של קרע או שסע כלשהו בחיי הפעילות והפעילים בארגונים הפלסטיניים הלא ממשלתיים, אך סיבתו העיקרית של הקרע היא הסתירה שבין הצרכים שאותם הפעילים אמורים למלא ובין התכתיבים של מממני הארגונים.

זהותם המסוכסכת והשסועה כביכול של אותם פעילים אינה מתבטאת במישור הפוליטי בלבד, אלא משתקפת גם בתרבותם, שלה מקדישה המחברת כאמור דיון נרחב. במסגרת דיון זה ניתן למצוא עיסוק רב באוכל, בקפה ובקוד התרבותי הקשור אליו, וכן בשאלות של ניקיון ושל אירוח. אלא שכאן, כמו במקומות רבים בספר, שוגה המחברת בקביעותיה הנחרצות ובאבחנותיה האתנוגרפיות אודות תרבותו של האחר הפלסטיני. כך קרה למשל באבחנתה בנוגע למנהג הקפה ולקוד התרבותי שלו. פייר טוענת שהקפה מסמל את ההתחלה ואת הסוף של הביקור; אם המארח אינו מציע עוד קפה, פירושו של דבר שהביקור הסתיים, ועל כן הישארותו של האורח או האורחת תיחשב חוצפה (עמ' 22) (ממש כמו ספל התה השני שמציעה המארחת האמריקאית בניו אינגלנד של המאה ה-19, כדי לרמוז למבקר שזמנו תם). האבחנה התרבותית הזאת עוררה בי תמיהה, מכיוון שמעולם לא שמעתי על מנהג זה. למען הסר ספק ומאחר שאיני נמנית עם הבקיאים בתרבות הקפה הערבי השחור (רק לאחרונה למדתי להכין קפה של ממש, ורק בקומקום מסוים אחד), חייגתי להוורי לשאול אותם אודות המנהג המתואר. שניהם, וגם חברים וחברות רבים אחרים המעורים ב"תרבות הקפה", שללו את האבחנה.

האנגליאויזציה בלשונה של רוי מלמדת גם על שיבתה של הפוליטיקה של הצדקה והפילנתרופיה, אם כי בדרך מסוכנת בהרבה. פוליטיקה זו נועדה בראש ובראשונה להמתיק את גולתו המרה של אי הצדק החברתי והכלכלי ההולך וגדל תוך שמירה מרבית על השקט התעשייתי של השיטה מפני הפרעות וזעזועים. הפרעות אלה עשויות ללבוש צורה של התארגנויות פוליטיות ומאבקים ציבוריים רחבים נגד סוגים שונים של דיכוי, שיונהגו על ידי יחידים מוכשרים ומשכילים המכהנים כיום למרבה הפלא כמנהלי עמותות ופרויקטים חסרי חזון. יחידים אלה נלקחים בשבי ועוברים קואופטציה על ידי אדוני השיטה ומועסקים באותם ארגונים במשכורות נכבדות ובמשרות בטוחות כפי שמציינות זאת רוי וכרמי. משרות ומשכורות אלה מביאות את מקבליהן לדאוג בעיקר לזרימת המימון מהסוכנויות השונות של האימפריה, ולא לביצוע שינויים חברתיים עמוקים שנדרשים בחברות שלהם.

לסיכום, יש לומר שחשיבותם של מחקרים בנושאים אלו עלתה במידה ניכרת בשנים האחרונות. ספרה של פייר, על אף מגבלותיו הרבות, מצטרף למגמה זו של מחקרים חשובים. ואולם, ספר זה, המבוסס על מחקר אתנוגרפי בחיפה, אינו עומד באתגר שהציב לעצמו ואינו

תורם מספיק להבנת התהליכים והמציאות של הארגונים הלא ממשלתיים, להבנת תפקידם החברתי, ולהבנה את מי הם משרתים ומדוע.

מקורות

חסן, מנאר (2005). חורבן העיר והמלחמה נגד הזיכרון. תיאוריה וביקורת, 27, 207-197.
רוי, ארונדהטי (2004). www.hagada.org.il.

Hanafi, Sari & Tabar, Linda (2005). *The emergence of a Palestinian globalized elite: Donors, international organizations and local NGOs*. Jerusalem: Institute of Jerusalem Studies and Muwatin, the Palestinian Institute for the Study of Democracy.

Karmi, Ghada (2005). With no Palestinian state in sight, aid becomes an adjunct to occupation. *The Guardian*, 31.12.05.

Payes, Shany (2005). *Palestinian NGOs in Israel: The politics of civil society*. London: I. B. Tauris.